

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเพื่อทบทวนวรรณกรรมและสถานะภาพความรู้ที่เกี่ยวกับบริบททางประวัติศาสตร์และมรดกวัฒนธรรมของเมืองโบราณเวียงท่ากาน รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

- 2.1 สถานะภาพความรู้เกี่ยวกับเวียงท่ากาน
 - 2.1.1 ประวัติศาสตร์ของเวียงท่ากาน
 - 2.1.2 หลักฐานทางโบราณคดีของเวียงท่ากาน
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้
- 2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 2.3.1 เอกสารและหนังสือ
 - 2.3.2 งานวิจัย
- 2.4 กรอบแนวคิดการศึกษา

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1. สถานะภาพความรู้เกี่ยวกับเวียงท่ากาน

2.1.1 ประวัติศาสตร์ของเวียงท่ากาน

เวียงท่ากานสมัยศรีสุโขทัย

เวียงท่ากานไม่ปรากฏเรื่องราวในเอกสารว่าสร้างขึ้นมาแต่เมื่อใด แต่จากหลักฐานที่พบทั้งภายในและนอกตัวเวียงจำนวนหนึ่งที่เป็นภาชนะดินเผา พระพิมพ์ดินเผา ซึ่งบางองค์มีจารึกเป็นอักษรมอญโบราณ รูปพระโพธิสัตว์ที่บูด้วย สารีด เงิน และทองคำล้วนเป็นหลักฐานของศิลปกรรมในสมัยศรีสุโขทัย จึงทำให้เชื่อว่าเวียงท่ากานคงถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่แคว้นศรีสุโขทัยมีความเจริญมั่นคงและเป็นเมืองบริวารของเมืองศรีสุโขทัย

อย่างไรก็ตามเวียงท่ากานยังคงเป็นชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่สืบเนื่องมาถึงสมัยล้านนา ได้ปรากฏชื่อของเวียงท่ากานในเอกสารตำนานหลายฉบับกล่าวถึงชื่อเมืองแห่งนี้ว่า พันนาทะการ และคงจะเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในแถบที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง เพราะพระเจ้ามังรายได้โปรดให้นำต้นศรีมหาโพธิ์ที่นำมาจากลังกาทวีปไปปลูกที่พันนาทะการ 1 ต้น¹ และปรากฏชื่อของพันนาทะการอยู่ในเอกสารตำนานสมัยล้านนาหลายครั้ง พันนาทะการคงจะกลายเป็นเมืองร้างไปในช่วงที่แผ่นดินล้านนาเกิดความวุ่นวายต่อสู้รบพุ่งชิงเมืองกับพม่าในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 หลังจากที่พระยาภาววิละสามารถฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่และดินแดนล้านนาได้สำเร็จ ได้ยกทัพไปกวาดต้อนเอาชาวไตลื้อจากเวียงของหรือชาวไตของในเขตรัฐฉานของประเทศพม่า ส่วนหนึ่งนั้นให้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เวียงท่ากาน ซึ่งก็คือชาวบ้านท่ากานในทุกวันนี้

จากหลักฐานทางด้านเอกสารและตำนานหลายฉบับ เช่น ตำนานมูลศาสนา พงสาวดาร โยนก และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวไว้ว่า แคว้นหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งหนึ่ง ประกอบด้วยกลุ่มเมืองที่กระจายอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนในเขตจังหวัดเชียงใหม่ และลำพูน และบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวังในเขตอำเภอเมืองและอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง โดยมีเมืองลำพูน หรือหริภุญไชยเป็นศูนย์กลางจากตำนานจามเทวี กล่าวว่า ฤๅษีวาสุเทพสร้างเมืองหริภุญไชยในปี พ.ศ. 1206 โดยทูลเชิญพระนางจามเทวีธิดาภคินรีละโว้ (ลพบุรี) มาเสวยราชย์ หลังจากเมืองหริภุญไชยมีความเจริญมั่นคงแล้ว จึงขยายอาณาออกไป โดยสร้างเมืองเขลางค์ ขึ้นที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง สำหรับในส่วนของที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงนั้น จะพบเมืองโบราณสมัยหริภุญไชยหลายแห่ง เช่น เวียงมโน ตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่, เวียงเกาะ บ้านสองแคว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และเวียงท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้เวียงท่ากานมีประวัติความเป็นมาเฉพาะในตำนานเท่านั้น จึงสามารถกำหนดระยะเวลาได้อย่างแน่นอน ซึ่งหากนำไปเปรียบเทียบกับตำนานของเมืองหริภุญไชยแล้ว เวียงท่ากานสามารถกำหนดอายุลงไปได้ถึงประมาณ พุทธศตวรรษที่ 13 โดย รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ทำการวิเคราะห์ตำนานของหริภุญไชยออกเป็น 2 ช่วง คือ

¹ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี, เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง, 2538

- 1) สมัยนิยาย แต่งจากนิยายพื้นบ้านของพระสงฆ์ในสมัยล้านนา 2 เรื่อง กล่าวคือเรื่องแรก กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาที่เมืองหริภุญไชยและเมืองตะกานพร้อมทั้งทำนายว่าเมืองหริภุญไชยจะกลายเป็นเมืองใหญ่ และเป็นที่ยอมรับอธิปไตยของพระพุทธเจ้า เรื่องที่สองกล่าวถึง ฤๅษีวาสุเทพพร้อมกับพระสุกทันตดาบส สร้างเมืองหริภุญไชย แล้วอัญเชิญพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้มาครองราชย์ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 13

สอดคล้องกับแผนงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เวียงท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ได้ระบุถึงความเป็นมาดังกล่าวไว้ว่า ส่วนในเขตลุ่มแม่น้ำปิง ตำนานสุวรรณคำแดง กล่าวถึง การตั้งถิ่นฐานของชาวลัวะว่าอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงและที่เมืองเชษฐบุรี บริเวณเชิงคอดยสุเทพ ซึ่งมีหอผีปู่แสะย่าแสะตั้งอยู่ แสดงความเป็นศูนย์กลางของชาวลัวะ ส่วนตำนานจามเทวีวงศ์ กล่าวถึงการขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญไชยของพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้ มีการนำผู้คนและวัฒนธรรมแบบทวารวดีขึ้นมาสู่ทางเหนือ ไม่ว่าจะเป็น ศาสนา ศิลปะ ภาษา โดยเมืองในอาณาจักรหริภุญไชย ได้แก่ เวียงท่ากาน เวียงมโน เวียงเกาะ และได้ขยายสู่ลุ่มน้ำวัง เช่น การสร้างเมืองเขลางค์²

- 2) สมัยประวัติศาสตร์ มีการบันทึกเอาไว้อย่างชัดเจน กล่าวถึงกษัตริย์ที่ปกครองเมืองหริภุญไชย มีทั้งสิ้น 50 พระองค์ มีระยะเวลายาวนานถึง 631 ปี หลักฐานทางเอกสารระบุไว้ว่า มีความสัมพันธ์กับละโว้ ทั้งด้านการเมือง ศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 16-17 เมืองหริภุญไชยต้องเผชิญกับการรุกรานของเขมรในสมัยพระเจ้าอภัยนคราช หลังจากนั้นหริภุญไชยก็สงบสุขมานาน จนถูกพญามังรายตีได้ในปี พ.ศ. 1824 ถึงแม้ในตำนานจะมีอายุลงไปถึงพุทธศตวรรษที่ 13 แต่ไม่มีหลักฐานทางโบราณคดีชิ้นใดที่เก่าไปถึงพุทธศตวรรษที่ 15-16 และสำหรับในอีกตำนานหนึ่งกล่าวว่า ในสมัยพระเจ้าอภัยนคราชได้รับสั่งให้สร้างปราสาทบรรจ พระบรมสารีริกธาตุในบริเวณพระบรมธาตุหริภุญไชยระหว่างนั้นได้มีกาเผือกตัวหนึ่งบินเฉียดพระเศียร จึงทรงมีรับสั่งให้ไล่จับกามาจนถึงเวียงตะกาน ต่อมาจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านตะก่า ซึ่งถูกต้องตามตำนานเวียง

² กลุ่มประชาคมตำบลบ้านกลาง และคณะ, “แผนงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์เวียงท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่”, เอกสารเขียนเล่มเสนอต่อนายกรัฐมนตรี ทักษิณ ชินวัตร, พ.ศ. 2548, หน้า 1-2

ท่ากาน จึงสมมติฐานได้ว่าเริ่มสร้างในสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราช ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17

เวียงท่ากานสมัยล้านนา

เวียงท่ากานมีความเจริญและความเสื่อมควบคู่กับหริภุญไชยในฐานะเมืองหน้าด่าน เมื่อพญามังรายตีเมืองหริภุญไชยได้ เวียงท่ากานก็ตกเป็นเมืองขึ้นของล้านนาด้วยเช่นกัน ช่วงก่อนตั้งเมืองเชียงใหม่ ได้ปรากฏชื่อในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า เวียงพันนาทะการ คงจะเป็นเมืองที่มีความสำคัญเมืองหนึ่ง เพราะพญามังรายโปรดให้นำต้นโพธิ์ที่นำมาจากลังกาทวีปต้นหนึ่ง ในจำนวน 4 ต้น มาปลูกที่เวียงพันนาทะการ ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ความว่า “เจ้าพญามังราย ก็เอาคำปุ่น 500 ฝากมหาเถรเจ้าทั้งสี่ที่รับคำทั้ง 500 กลับคืนเมืองลังกา แล้วบูชา มหาโพธิ์ในลังกา มหาเถรทั้งสี่ ตนอธิษฐานว่า ผู้ขำทั้งหลายจัดเอาศาสนาพุทธเข้า เมื่อคลในล้านนา ผิดว่าจักก้านกึ่ง รุ่งเรืองแท้ ขอให้อุทุมมาโพธิ์ตกลงเหนือจิวรแห่งดูขำ แค่ว่าอันอุทุมมาโพธิ์ตกลงมาเหนือผ้าจิวรแห่งขำเจ้าตนและอุทุมมาเถรทั้งสี่ ก็เอามหาโพธิ์ใส่ในบาตรแห่งตน อุทุมมาโพธิ์ กิ่งออกออกทั้งสี่ต้น ก็เอามาให้อพญามังรายเอา ไปปลูกที่ทุ่งยาง เมืองฝางต้นหนึ่ง เอาไปปลูกยังริ้วนางต้นหนึ่ง เอาไปปลูกยังพันนาทะการต้นหนึ่ง พญามังรายก็ให้อราชมารดาแห่งตนชื่อว่าเทพคำชายและกับนางปายโคเอาไปปลูกแทนที่ไม่ได้คือเกลี้ยงวัดกาน โถมต้นหนึ่งแล”³

เวียงท่ากานเป็นเมืองที่มีเจ้าปกครองภายใต้การปกครองของเมืองเชียงใหม่ เป็นแหล่งสะสมเสบียงอาหารเพราะเป็นถิ่นอุดมสมบูรณ์ ชื่อของเวียงท่ากานปรากฏในเอกสารโบราณสถานเกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่สมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984-2030) กล่าวว่า พระองค์ได้ยกทัพไปตีเมืองเงี้ยวและได้ชลยชาวเงี้ยวไปอยู่ที่เวียงพันนาทะการ คงจะหมายความว่าในช่วงนี้เวียงพันนาทะการมีฐานะเป็นเมืองขึ้นเมืองหนึ่งของเชียงใหม่ เพราะคำว่า “พันนา” ภาษาไทยเหนือ หมายถึง ตำบล ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ความว่า “พระเป็นเจ้าไปเมืองเงี้ยวบวงนั้น ได้เงี้ยว 11 เมือง เมืองสู่หนึ่ง เมืองลายข่าหนึ่ง เมืองจิดหนึ่ง เมืองจางหนึ่ง เมืองกิงหนึ่ง เมืองลอกจอกหนึ่ง เมืองจาคำหนึ่ง เมืองของห้วยหนึ่ง เมืองหนองบอนหนึ่ง เมืองสี่ป้อหนึ่ง เข้ากันเป็น 11 เมือง และ

³ ทม เกตุวงศา และคณะ, กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ พื้นที่บ้านวัดมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนวิจัย, 2551 หน้า 17

เจ้าพระยาดีโลกราชได้เสี้ยวมาเป็นข้อปางนั้นทั้งหญิงทั้งชายโพ้น 12,328 คน เจ้าพระยาดีโลกราชก็เอาเสี้ยวฝูงได้มาเป็นข้อแจกไว้ยังปันนาโก้น (ปันนาทะกาน) พ่องอยู่เก้าช่อง พ่องอยู่เมืองพร้าว พ่องหื้อเป็นค่าง สืบต่อมาต่อเท่าบัดนี้แลฯ”

สมัยพระเมืองแก้ว (พ.ศ. 2038-2068) ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงพระเมืองแก้วโปรดให้นำไพร่ที่เจ้าเมืองนายนามาถวายไปอยู่ที่ปันนาทะการ ความว่า “ปีระวาย ไซ้ศักราช 828 (พ.ศ. 2059) ชาวเชียงใหม่ ชาวต่างเมือง บั้นดินจ๊กก่อเมกเวียงเชียงใหม่ ในปีเมิงเป้า ศักราช 879 ตัวพระยาแก้วหื้อหมื่นปิงยี่ริงก่อเวียงเชียงใหม่ปีเดียนั้น เดือน 11 ออก 7 คำ เมิงวัน 6 เจ้าเมืองเซียงทอง พระยาภายกับเจ้าเมืองนายเอาไพร่ไทย ช้างม้า ออกเป็นข้าพระเป็นเจ้าพระยาแก้วทั้งหญิงชายใหญ่่น้อยที่ 23,220 คน เจ้าพระยาแก้วหื้อหมื่นปิงยี่หนึ่ง หมื่นค่างเต่าค่างหนึ่ง ไปรับเอาคนกรัว นายเมืองมาได้ช้างมาโพ้น 38 ตัว ได้ม้า 280 ตัว พระเป็นเจ้าพระยาแก้วหื้อไปอยู่ที่ปันนาทะการ”

เวียงท่ากานสมัยรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน

เวียงท่ากานคงจะร้างเนื่องจากสงครามกับพม่าครั้งใหญ่ในต้นพุทธศตวรรษที่ 24 จนกระทั่งพระยาภาววิละเข้ามาบูรณะเมืองเชียงใหม่ ได้ยกทัพไปตีเมืองต่าง ๆ แล้วกวาดต้อนคนมาอยู่ตามเมืองเหล่านั้น รวมทั้งท่ากานและลา พูน พระยาภาววิละกวาดต้อนพวกไทยของเข้ามาตั้งบ้านเรือนใหม่ ทำให้ช่วงนี้เวียงท่ากานมีคนอยู่อีกครั้ง ซึ่งชาวเวียงท่ากานที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันคือคนไทยลื้อที่เรียกตัวเองว่า คนของ มาจนถึงปัจจุบัน

อนึ่ง ความหมายของชื่อ ท่ากานนั้น ได้มีการกล่าวกันว่า มาจากคำว่า ต๊ะกาน จากคาบอกล่าในท้องถื่นถึงเรื่องในสมัยก่อนว่า มีกาเผือกตัวใหญ่ที่มักจะบินลงมาทา ความเสียหายทา ลายพืชผลทางเกษตรและอ้างถึงพระพุทธรเจ้าว่าเคยเสด็จมาโปรดสัตว์และยกพระหัตถ์ห้ามกาเผือกไม่ให้ลงมาทาความเสียหายในชุมชนจากลักษณะการยกพระหัตถ์ห้ามของพระพุทธรองค์ในภาษาท้องถื่นเรียกว่า ต๊ะกาน อันมีลักษณะคล้ายคลึงกับชื่อเวียง/เมืองที่ในสมัยหลังนิยมนา เข้าไปผูกเรื่องสัมพันธ์กับพุทธประวัติดังปรากฏเป็นประวัติของชุมชน/บ้านเมืองในลักษณะต่าง ๆ เช่น เวียงแหง เวียงฮอดเวียงกาหลง ฯลฯ⁴

⁴ วงศ์ศักดิ์ ฅ เชียงใหม่ (บรรณาธิการ), *เจ้าหลวงเชียงใหม่*, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2549

2.1.2 หลักฐานทางโบราณคดีของเวียงท่ากาน

นอกจากหลักฐานทางด้านเอกสาร ที่แสดงถึงความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดของเวียงท่ากานกับหริภุญไชยและล้านนาแล้วยังสามารถศึกษาถึงลักษณะเด่นของหริภุญไชยได้ก็คือ

- 1) **ลักษณะของเมืองโบราณ** การตั้งเมืองในสมัยหริภุญไชยมีข้อสังเกตได้ก็คือ ตัวเมืองมักจะตั้งอยู่ บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ บนเนินดินสูงระหว่างระดับ 290–300 เมตร จากระดับน้ำทะเล ส่วนมากจะอยู่ใกล้กับลำน้ำปิง อันสามารถเดินทางไปยังเมืองลำพูนได้สะดวก ตัวเมืองมักจะมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม สร้างกำแพงเมือง 2 ชั้น และคูเมือง 1 ชั้น อยู่ตรงกลางระหว่างเมือง เมืองโบราณสมัยหริภุญไชย ในบริเวณรอบ ๆ ลำพูนมี 4 เมือง คือ เมืองลำพูน จังหวัดลำพูน , เวียงมโน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ และเวียงท่ากาน เมืองเหล่านี้ตั้งอยู่ห่างกันประมาณ 7–8 กิโลเมตร แต่ละเมืองพบหลักฐานทางโบราณคดีคล้ายกัน เมืองเหล่านี้ปัจจุบันถูกทำลายลงไปมาก คูน้ำ คันดินแทบจะไม่เหลือสภาพเดิมให้ศึกษาได้ แต่ที่เวียงท่ากานยังคงพอเหลือหลักฐานให้ศึกษาศิลปะหริภุญไชยได้เป็นอย่างดี เป็นที่น่าสังเกตว่าในหมู่บ้านรอบ ๆ เวียงท่ากานพบซากโบราณวัตถุสถานทั้งแบบ หริภุญไชยและล้านนา เช่น บ้านใหม่ บ้านม่วง บ้านต้นกอก บ้านสันกอกเกิด และบ้านสันกาวาฬ เป็นต้น ลักษณะการกระจายของศิลปะ วัฒนธรรมจากเวียงท่ากานไปยังหมู่บ้านเหล่านี้ น่าจะอยู่ในรูปของชุมชนขนาดเล็กที่ขึ้นตรงต่อเวียงท่ากาน และเวียงท่ากานก็ขึ้นตรงต่อลำพูนอีกทีหนึ่ง แต่ละหมู่บ้านตั้งอยู่บนที่ราบหรือบนเนินเตี้ย ๆ ล้อมรอบด้วยที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนาเพื่อ ที่จะส่งไปยังเวียงท่ากานหรือลำพูน
- 2) **ศาสนา** ในลำพูนนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทตามแบบเมืองทวารวดีในภาคกลาง สังเกตได้จากพระพุทธรูปและพระพิมพ์ดินเผา ใกล้เคียงกับที่พบในเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่ พบในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 17–18 อิทธิพล ของขอมสมัยนครวัดและบายนได้เข้ามา มีอิทธิพลต่อหริภุญไชย คือ ศาสนาพุทธนิกายมหายาน เข้ามาเผยแผ่ยังหริภุญไชย
- 3) **สถาปัตยกรรม** เอกลักษณะของสถาปัตยกรรมแบบหริภุญไชยที่เหลือหลักฐานจนทุกวันนี้ คือ สุวรรณจังโกฏี เจดีย์และรัตนฆรเจดีย์ วัดกู่กุด (วัดจามเทวี) ที่มีหลักฐานทางด้านเอกสารระบุว่า สร้างขึ้นสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราช ประมาณพุทธ

ศตวรรษที่ 17 ลักษณะเด่นของเจดีย์ในสมัยนี้ คือ นิยมสร้างเจดีย์เหลี่ยมซ้อนกันเป็นชั้น แต่ละชั้นมีซุ้มสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปยื่นปางประทานอภัยขนาดลดหลั่นกันขึ้นไป พระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในซุ้มมีอิทธิพลของศิลปะทวารวดีประมาณพุทธศตวรรษที่ 16–17 ผสมผสานกับศิลปะพื้นเมืองจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง จากการขุดแต่งโบราณสถาน วัดกลางเมืองกลุ่ม 2 องค์เจดีย์เหลือแต่ฐานสี่เหลี่ยมซ้อนกันเป็นชั้นส่วนบนพังหมดแล้ว รอบ ๆ ฐานเจดีย์ขุดพบพระพุทธรูปดินเผาคล้ายกับที่พบใน โบราณสถานแถบลำพูน และชิ้นส่วนพระพุทธรูปดินเผาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย สามารถกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 – 18 แสดงว่าเจดีย์วัดกลางเมืองน่าจะมีรูปทรงคล้ายกับเจดีย์เหลี่ยมวัดกู่กุดลำพูน ถ้าองค์เจดีย์ไม่พังลงมาก็คงจะเป็นเจดีย์ศิลปะแบบหริภุญไชยอย่างแท้จริง เช่นเดียวกับเจดีย์เหลี่ยมที่เวียงกุมกาม อำเภอสารภี ที่มีลักษณะแบบ หริภุญไชย ที่มีการบูรณะเรื่อยมาจนถูกซ่อมแซมอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยพ่อค้าไม้ชาวพม่ามาซ่อมใหม่ให้มีวดลายแบบพม่าแต่รูปทรงเดิมยังคงเป็นแบบหริภุญไชยอยู่

ส่วนเจดีย์วัดกลางเมืองกลุ่มที่ 1 ยังคงแสดงลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบหริภุญไชยอยู่บ้าง ถึงแม้จะถูกบูรณะให้เป็นแบบล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21

เจดีย์วัดต้นกอก ถูกสร้างครอบทับหลายครั้ง ฐานใหญ่ช่างพม่ามาสร้างไว้ในช่วงที่พม่าเข้ามาครองเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้าบุเรงนอง เจดีย์องค์ในเป็นแบบล้านนา มีอิทธิพลของสุโขทัยที่เข้ามาในสมัยพระเจ้าติโลกราชข้างในมีเจดีย์อยู่อีกองค์หนึ่งซึ่งอาจเป็นเจดีย์แบบหริภุญไชย อันแสดงให้เห็นว่ามีการบูรณะพุทธสถานต่อมาเรื่อย ๆ ตามความนิยมสมัยนั้น ๆ⁵

สำหรับโบราณสถานอื่น ๆ ในเวียงท่ากานส่วนมากเป็นแบบล้านนาประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมาซึ่งเป็นช่วงที่ล้านนามีความสงบสุขและมีความเจริญรุ่งเรือง

- 4) โบราณวัตถุ ที่เป็นเอกลักษณ์ของหริภุญไชย คือ พระพิมพ์ดินเผาแบบที่เรียกว่า พระสาม พระสิบสอง และพระแผง (พระห้าร้อย) คติการสร้างพระพิมพ์ดินเผาสืบต่อมาจากทวารวดี ที่นิยมสร้างขึ้นเป็นพุทธรูขุมหา มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17–

⁵ ไพรัช สัทธิกฤต, การศึกษาลักษณะเด่นทางศิลปกรรมฯ: การศึกษาเฉพาะเรื่อง, คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2549

18 ที่เวียงท่ากาน ได้ขุดพบพระพิมพ์แบบนี้เป็นจำนวนมาก และยังพบพระปาง
ประธานอภัยสวามมกุฏทรงเทริดทาด้วยสาริด ลักษณะของ พระแบบนี้เป็นคติ
มหายานที่นิยมในสมัยราชวงศ์ปาละของอินเดีย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-17
ซึ่งได้แพร่หลายเข้ามายังพม่า ไทย ในประเทศไทยเคยพบพระพุทธรูปแบบนี้ที่
ลพบุรี และเวียง มโน ที่เวียงท่ากานเคยพบจำนวน 4 องค์ ปัจจุบันหายไปแล้ว
พระพุทธรูปแบบนี้กำหนดอายุไว้ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 – 18

5) ภาชนะดินเผาที่พบที่เวียงท่ากาน

ภาชนะดินเผาที่พบที่เวียงท่ากาน สามารถจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ตามแหล่ง
ผลิต ดังนี้

5.1 ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาในประเทศ

5.2 ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาต่างประเทศ

ภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาในประเทศ

1. ภาชนะดินเผาชินดไม่เคลือบ

1.1 เนื้อดินธรรมดา (Earthen Ware) เป็นภาชนะดินเผาประเภท ครก ถ้วยบด
ยา กระปุกไห คนที คนโท อ่าง เป็นต้น เผาด้วยอุณหภูมิต่ำประมาณ 850-
1,200 องศาเซลเซียส ส่วนใหญ่ผลิตจากเตาพื้นเมือง

1.2 เนื้อแกร่ง (Stone Ware) เป็นภาชนะดินเผาประเภท แจกันหรือน้ำดิน ครก
หม้อ ไหเผาด้วยอุณหภูมิ 1,200-1,300 องศาเซลเซียส ผลิตจากเตาสัน
กำแพง (อายุราวพุทธศตวรรษที่ 19-20), แหล่งเตาเวียงกาหลง (อายุราว
พุทธศตวรรษที่ 19-22), แหล่งเตาเมืองลำปาง (อายุราวพุทธศตวรรษที่
20-22), เตาพื้นเมืองและจากแหล่งเตาบ้านบางปูนจังหวัดสุพรรณบุรี

2. ภาชนะดินเผาชินดเคลือบ พบภาชนะจากแหล่งผลิตหลายแห่ง ดังนี้

แหล่งเตาสันกำแพง (พุทธศตวรรษที่ 19-20)

แหล่งเตาสันทราย (พุทธศตวรรษที่ 21-22)

แหล่งเตาเวียงกาหลง (พุทธศตวรรษที่ 19 – 22)

แหล่งเตาเมืองลำปาง (พุทธศตวรรษที่ 20 – 22)

แหล่งเตापาน (พุทธศตวรรษที่ 20 – 22)

แหล่งเตาศรีสังขาลัย (พุทธศตวรรษที่ 21 – 22)

แหล่งเตาวังเหนือ (พุทธศตวรรษที่ 21 – 22)

จากการขุดแต่งพบภาชนะรูปทรงต่าง ๆ มีทั้ง จาน ชาม ประปุก ไห อ่าง คนที
เชิงเทียน เป็นต้น ลักษณะการเคลือบมีเคลือบน้ำ ตาล เคลือบเขียวเซลาดอน
เคลือบใส เขียนสีคำใต้เคลือบภาชนะดินเผาที่ผลิตจากแหล่งเตาต่างประเทศ มี
ดังนี้

1. เครื่องถ้วยจีน ได้แก่

สมัยราชวงศ์ซ่งภาคใต้ (พ.ศ. 1670 – 1822)

สมัยราชวงศ์หยวน (พ.ศ. 1823 – 1911)

สมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911 – 2187)

สมัยราชวงศ์ชิง (พ.ศ. 2187 – 2454)

พบภาชนะประเภทถ้วย ชาม จาน หม้อน้ำ และเศษภาชนะส่วนหนึ่งที่
สำคัญ ได้แก่ หม้อน้ำสมัยราชวงศ์หยวน และกลุ่มชามลายคราม 11 ใบ
และชามเขียนหลายสี 1 ใบ ผลิตในสมัยราชวงศ์หมิง

2. เครื่องถ้วยเวียดนาม พบเศษภาชนะประเภทจาน ชาม มีอายุในราวพุทธ
ศตวรรษที่ 21หรือร่วมสมัยกับราชวงศ์หมิง โบราณสถานกลุ่มที่ใหญ่ที่สุด
คือ กลุ่มวัดกลางเวียง พบหลักฐานศิลปะหริภุญไชยมากที่สุดและเป็นวัดที่
สำคัญที่สุดด้วย ส่วนวัดอื่น ๆ เช่น วัดอุโบสถ วัดพระเจ้าก่าวัดหัวข่วง วัด
ต้นโพธิ์ และวัดต้นกอก มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบล้านนา และ
ถึงแม้ว่าหลักฐานทางด้าน โบราณวัตถุที่พบจะมีของสมัยหริภุญไชยด้วย
แต่ก็พบปริมาณน้อยอาจเป็นไปได้ว่าโบราณสถานเหล่านั้นสร้างมาตั้งแต่
สมัยหริภุญไชยแล้ว แต่ได้พังทลายไปจนไม่เหลือหลักฐานทาง
สถาปัตยกรรมอยู่เลย และได้ซ่อมแซมใช้เป็น พุทธสถานในช่วงสมัย
ล้านนา เพราะฉะนั้นเวียงท่ากานน่าจะมีระยะเวลาการอยู่อาศัยมาตั้งแต่
พุทธศตวรรษที่ 17-24 หรือประมาณ 700 ปี⁶

⁶มณีนี พยอมยงค์ และนรินทร์ชัย พัฒนพงศา, วิถีชีวิตและค่านิยมของชาวล้านนาไทย, คณะศึกษาศาสตร์และ
เกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547

2.2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

2.2.1 แนวคิดการจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชน

ในปัจจุบันกระแสการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ชุมชนท้องถิ่น ใช้เนื้อหาทางด้านวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดเน้นเนื้อหาในการจัดแสดง โดยวัตถุประสงค์หลักสร้างจิตสำนึก สร้างส่วนร่วมของชุมชนเกิดขึ้น แต่อย่างไรก็ตามแหล่งเรียนรู้ชุมชนท้องถิ่นบางแห่งต้องเลิกไปเพราะเผชิญปัญหาหลายประการ ดังนั้นรูปแบบการจัดตั้งจะต้องมีการปรับเปลี่ยนหาแนวทางในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชน⁷ รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม กล่าวว่า พัฒนาการของศูนย์เรียนรู้ชุมชนท้องถิ่นมีมานาน สมัย 40 -50 ปีแล้ว มีการรวบรวมข้อมูลวัตถุทางวัฒนธรรมอยู่แล้วแต่ไม่รู้วิธีการและไม่มีกำลังจำเป็นต้องพึ่งทางรัฐบาลแต่รัฐบาลก็สามารถช่วยได้เป็นบางจุดซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ามีมานานแล้ว แต่ปัจจุบันถูกกระบวนการเล่นของเก่าทำลาย โดยเฉพาะของเก่าจากวัดที่มีจำนวนมากมาย แต่ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐเพราะงบประมาณมีไม่พอ อีกทั้งการจัดทำที่ไม่ถูกต้อง เช่น เจ้าของร้านที่สุโขทัยมีของเก่ามากมายแต่นำมาจัดการแสดงวัตถุที่ไม่ถูกต้อง แต่ถ้าหากเขาจัดเรียง บรรยายสิ่งของที่จัดแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการบางอย่างของสุโขทัย คนที่ดูก็จะได้รับความรู้ ดังนั้นคนที่จะต้องเข้าใจสิ่งเหล่านี้⁸

อย่างไรก็ตามแหล่งเรียนรู้ชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งกำลังเจออุปสรรคหลายด้าน โดยเฉพาะการขาดแคลนทรัพยากร เช่น บุคลากร ค่าใช้จ่ายดำเนินงานสถานที่ และความรู้ในการปรับปรุงศูนย์การเรียนรู้จึงทำให้ศูนย์ฯ ท้องถิ่นหลายแห่งประสบความยากลำบาก แต่บางที่ก็เริ่มมีชื่อเสียงโด่งดังซึ่งการที่ศูนย์ฯ แห่งหนึ่งสามารถก่อตั้งสำเร็จจนเปิดชมได้เป็นผลมาจากความร่วมมือ และแรงสนับสนุนคนรอบข้าง และชุมชนที่เริ่มก่อตั้ง แต่การที่จะดำเนินงานให้ต่อเนื่องและมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนเป็นสิ่งที่ยากมากกว่า ซึ่งศิริพร ศิริสินธุ์⁹ ให้ความเห็นว่าส่วนหนึ่งคนในชุมชนมองว่าศูนย์ฯ ได้ดำเนินการเสร็จเรียบร้อยแล้วไม่เห็นว่าจะต้องไปเกี่ยวข้องกับอะไรอีกหน้าที่ก็ปล่อยผู้ดูแล

⁷ ทม เกตุวงศา และคณะ, กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ที่บ้านวัดมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนวิจัย, 2551 หน้า 17

⁸ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย, เอกสารสัมมนาทางวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551, หน้า 3- 6

ดำเนินการต่อไปดังนั้นทุกคนต้องมีส่วนร่วมในการผลักดันและส่งเสริมไม่ให้เกิดภาวะ
'ไปทางใดทางหนึ่งหรือยกเป็นหน้าที่ของรัฐ'

ดังนั้น การจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชน คือ ศูนย์กลางการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการ
เรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน และเป็นสถานที่ที่เสริมสร้างโอกาสในการ
เรียนรู้ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน อีกทั้ง
ยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของ
ประชาชนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้ทันกับการ
เปลี่ยนแปลงของสังคม

2.2.2 หลักการสำคัญของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

- 1) เป็นแหล่งเรียนรู้ทุกด้าน ทุกรูปแบบไม่เน้นการเรียนการสอนในห้องเรียน
- 2) เป็นศูนย์กลางที่ประชาชนทุกคนสามารถเข้ามาเรียนรู้ ค้นคว้าหาความรู้ แลกเปลี่ยน
ความรู้และประสบการณ์ รวมทั้งการพบปะ สังสรรค์ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความ
ร่วมมือในการพัฒนาตนเองและชุมชน
- 3) เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน

2.2.3 ภารกิจของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

- 1) จัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนการ
สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ด้านต่างๆ ของประชาชนในชุมชน
- 2) เป็นศูนย์รวมของข้อมูล เช่น ข้อมูล จปฐ. กชช.2ค. แหล่งน้ำ กลุ่มอาชีพ ฯลฯ รวมทั้ง
ข่าวสาร สารความรู้ ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เท่าทันสถานการณ์โลก
- 3) รวบรวมภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน องค์ความรู้ที่มีอยู่กระจัด
กระจายในชุมชน และจัดการให้เป็นหมวดหมู่ มีความชัดเจนเป็นรูปธรรม ที่
ประชาชนสามารถเข้าไปสืบค้นศึกษาและ เรียนรู้ได้ทุกเวลา
- 4) เป็นศูนย์กลางในการจัดการความรู้ ที่ดำเนินการ โดยประชาชนและเพื่อประชาชน
- 5) เป็นศูนย์ประสานและบูรณาการการทำงานของทุกภาคส่วน ภาคประชาชน ได้แก่
ผู้นำ กลุ่ม/องค์กร เครือข่าย ภาคเอกชน และภาคีการพัฒนาภาครัฐ

⁹ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, บันทึกบททบทวนบทเรียนจากการวิจัย และพัฒนาพิพิธภัณฑ์, กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด
สามลดา, 2551, หน้า 31-37

- 6) เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านเป็นสถานที่ที่มีโครงสร้างเป็นอาคาร หรือสถานที่ใดๆ ก็ได้ ที่มีองค์ความรู้ สามารถให้การเรียนรู้แก่ประชาชนที่ต้องการความรู้ สามารถเข้าถึงได้

2.2.4 องค์ประกอบ / รูปแบบ ของศูนย์เรียนรู้ชุมชน

1) วิธีการก่อเกิด

ศูนย์เรียนรู้ชุมชน จะเกิดขึ้นได้ต้องเป็นความต้องการของประชาชนในชุมชน เพราะจะเป็นสมบัติของชุมชน จึงควรนำแนวคิดเข้าเวที ประชุมประชาคมของหมู่บ้าน เผยแพร่ความคิด โน้มน้าวสร้างการยอมรับ และชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีแหล่งเรียนรู้ของชุมชนการจัดเก็บองค์ความรู้ ประวัติชุมชน และภูมิปัญญาของชุมชนอย่างเป็นระบบ การแสดงข้อมูลข่าวสารของชุมชนให้ได้เรียนรู้กันอย่างทั่วถึง รวมทั้งการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สม่ำเสมอ โดยเริ่มจากการจัดระเบียบแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน และให้เป็นไปตามกำลังที่ชุมชนจะสามารถดำเนินการได้ อีกทั้งให้มีขอบเขตและลักษณะตามความเห็นของชุมชน

2) โครงสร้างของศูนย์เรียนรู้ชุมชน ประกอบด้วย

2.1) คณะกรรมการ ประกอบด้วยผู้แทนจากผู้นำชุมชน กลุ่ม/องค์กร เครือข่ายองค์กรชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัคร ฯลฯ โดยมาจากการคัดเลือกของชาวบ้านเอง และชาวบ้านให้การยอมรับ ซึ่งคณะกรรมการจะร่วมมือกันวางแผน และดำเนินตามแผนยุทธศาสตร์ ที่ได้ร่วมกันกำหนด เพื่อระดมพลังให้เกิดการเรียนรู้และบริหารจัดการในศูนย์เรียนรู้ให้สามารถ ดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2) ที่ปรึกษา เป็นภาคีการพัฒนาภาครัฐ เช่น พัฒนาชุมชน การศึกษานอกโรงเรียน เกษตร สาธารณสุข และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

2.3) ระเบียบข้อบังคับ ซึ่งคณะกรรมการฯ ได้จัดทำขึ้นที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารศูนย์ฯ

2.4) สถานที่ เล็กใหญ่ไม่สำคัญ อาจอยู่ในห้องของอาคาร อบต. บ้านผู้ใหญ่บ้าน บ้านผู้นำ บ้านปราชญ์ชาวบ้าน ศาลาวัด ใต้ต้นไม้ ศาลากลางบ้าน ซึ่งเป็นสถานที่ให้พบปะ ประชุม ทำงานกันได้ตลอดเวลา ให้เป็นสถานที่ที่เป็น

สัญลักษณ์ของการรวมตัวกัน เพื่อการเรียนรู้ ไม่จำเป็นต้องหางบประมาณมา
ก่อสร้างศูนย์ใหม่

2.5) การบริหารจัดการศูนย์ฯ คณะกรรมการฯ ที่ได้รับการคัดเลือก มีการบริหาร
จัดการเพื่อให้ศูนย์ฯ สามารถบริหารจัดการได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.6) งบประมาณ เพื่อพัฒนาคณะกรรมการของศูนย์เรียนรู้ชุมชนให้สามารถทำงาน
ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจัดซื้อวัสดุ อุปกรณ์ ที่จำเป็น ในการพัฒนาศูนย์
เรียนรู้ชุมชน

3) กิจกรรมการเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

3.1) สถานที่จัดกิจกรรมเรียนรู้ อาจดำเนินการได้ทั้งในอาคารศูนย์ฯ และนอก
อาคารศูนย์ฯ โดยมีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชุมชน เช่น บ้านปราชญ์
ชาวบ้าน ในไร่นา เพื่อสาธิตกิจกรรมการเรียนรู้ เช่น การปลูกผัก การเลี้ยงสัตว์
ฯลฯ

3.2) กิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ การเรียน/การสอน การจัดการความรู้เกี่ยวกับประวัติ
ความเป็นมาของชาติพันธุ์ ขนบประเพณี วัฒนธรรม การรับความรู้จากปราชญ์
ชาวบ้าน การจัดเวทีประชาคมเพื่อการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน การ
เรียนรู้ผ่าน E-Learning การสาธิต การจัดนิทรรศการ การจัดสัมมนา อภิปราย
ฯลฯ

4) เนื้อหาสาระข่าวสารของความรู้ ประกอบด้วย

4.1) ข้อมูล ได้แก่ ข้อมูล จปฐ. กชช.2 ค ทะเบียนผู้นำ กลุ่ม/องค์กร ข้อมูลผลิตภัณฑ์
ชุมชนท้องถิ่น อัตลักษณ์ของชุมชน แผนชุมชน โครงการกิจกรรม ฯลฯ

4.2) ข่าวสาร (สารสนเทศ) ได้แก่

4.2.1) สารสนเทศชุมชน 13 องค์ประกอบ ได้แก่ ประวัตินุ่บ้าน แผนที่ตั้ง
ลักษณะภูมิประเทศ (ภูมิอากาศ / ฤดูกาล) ลักษณะของประชากร
(อัตราความหนาแน่น / โครงสร้างประชากร) ลักษณะการประกอบ
อาชีพของชุมชน (เกษตร / อุตสาหกรรม / รับจ้าง ฯลฯ) ผลิตภัณฑ์
มวลรวมของหมู่บ้าน ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจของหมู่บ้านศิลปะ /
วัฒนธรรม / ภูมิปัญญาของหมู่บ้าน สถานที่ท่องเที่ยว / สถานที่บริการ

การคมนาคม (การเดินทางไปยังหมู่บ้าน) ประเพณี / เทศกาลประจำปี
ทักษะ / ฝีมือ / แรงงานของหมู่บ้านอื่นๆ

4.2.2) ข่าวสารเพื่อชีวิต

4.2.3) ข่าวสารเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน / ชุมชน

4.3) ความรู้ ได้แก่ ความรู้ด้านวัฒนธรรม การประกอบอาชีพ / ผลิตภัณฑ์ชุมชน
องค์ความรู้ที่ชุมชนต้องการ เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน ความรู้ที่มีอยู่ใน
หมู่บ้าน / ชุมชน และความรู้ข่าวสารจากภายนอก¹⁰

แหล่งการเรียนรู้มีการเรียกชื่อที่แตกต่างกันออกไป เช่น แหล่งการสอนชุมชน
แหล่งความรู้ แหล่งทรัพยากรชุมชน แหล่งความรู้ แหล่งวิชาการในชุมชน
เป็นต้น แต่ความหมายเหล่านี้มีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งแหล่งการเรียนรู้มี
ความหมายดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2546 ให้คำ
จำกัดความว่า แหล่ง หมายถึง ถิ่นที่อยู่ บริเวณ ศูนย์รวม บ่อเกิดแห่งการเรียนรู้
หมายถึง เข้ารับรู้ความรู้จากผู้สอน รับการศึกษาฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความรู้
ความเข้าใจ หรือ ความชำนาญ ฝึกให้เกิดความรู้ ความเข้าใจจนเป็นความ
ชำนาญ และรู้หมายถึง แจ่ม เข้าใจ ทราบ ดังนั้น แหล่งการเรียนรู้ หมายความว่า
ถิ่น ที่อยู่ บ่อเกิดแห่ง ที่ หรือ ศูนย์รวมความรู้ที่ให้เข้าไปศึกษาหาความรู้ ความ
เข้าใจ และความชำนาญแห่งการเรียนรู้ อาจเรียกว่า แหล่งความรู้ในชุมชน
แหล่งวิชาการในชุมชน แต่มีความหมาย วิธีดำเนินการ และเป้าหมายที่
คล้ายคลึงกัน¹¹

2.2.5 ประเภทของแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

การศึกษานอกโรงเรียน กล่าวถึงแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนในลักษณะของการจัด
การศึกษาอย่างไม่เป็นทางการ ว่าเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิต เป็นการเรียนรู้จาก
ประสบการณ์จากการทำงาน จากครอบครัว จากสื่อ จากแหล่งความรู้ต่างๆ ในชุมชน

¹⁰สนอง โลหิตวิเศษ และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้แบบผสมผสานและการเรียนรู้แบบยืดหยุ่นเพื่อส่งเสริม
การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้ใหญ่วัยทำงาน”, ครุศาสตร์สาร ปีที่ 6 ฉบับที่ 2, 2555, หน้า 8-13

¹¹อัญญา รัตนอุบล และคณะ, การจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : สานสาธารณะ, หน้า 23-24

เรียนรู้ ได้ตลอดเวลา โดยแบ่งแหล่งที่จะให้ประชาชนเรียนรู้ตามอักษายออกเป็น 6 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดต่าง ๆ เช่น ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดวิทยาลัย ห้องสมุดวิทยาลัย ห้องสมุดของหน่วยงานเอกชน ห้องสมุดประชาชน ห้องสมุด ฯลฯ
2. เครือข่ายการเรียนรู้ชุมชน ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สถานีอนามัยตำบล สำนักเกษตรตำบล สำนักวิชาต่างๆ ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน แหล่งความรู้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือตามวิถีชีวิตของชาวบ้าน ฯลฯ
3. สื่อสารมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ วารสาร นิตยสาร จุลสาร ไปสเตอร์ ฯลฯ
4. ภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้แก่ ภูมิปัญญาของผู้รู้ วัฒนธรรมและความอยากรู้ของชุมชน ฯลฯ
5. สื่อพื้นบ้าน ได้แก่ เพลง ลีเก หมอลำ หนังตะลุง มโนราห์ ลำตัด ฯลฯ
6. ครอบครัว ได้แก่ การอบรมสั่งสอน การให้ความรู้การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพจากพ่อแม่ ฯลฯ

ทั้งนี้ แนวคิดการจัดการแหล่งเรียนรู้ชุมชน เป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชนเป็นสถานที่ที่เสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจนภูมิปัญญาของชุมชน อีกทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของคน ในชุมชนให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง การเรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้รับการศึกษาตามรูปแบบที่ต้องการ มีความยืดหยุ่นหลากหลายตามโอกาสและสถานการณ์ เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน เช่น บริการข่าวสาร ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อเป็นแหล่งความรู้ให้ผู้เรียนสามารถศึกษาเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ส่วนกิจกรรมการเรียนรู้สามารถจัดได้อย่างหลากหลายโดยศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จะมีส่วนสนับสนุนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ และสามารถเรียนรู้ตลอดชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ และเติมเต็มให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริง โดยเรียนรู้ผ่านสื่อการเรียนรู้ประเภทต่างๆ เช่น จากวิทยากร จากสื่อวิทยุ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ คอมพิวเตอร์ แบบเรียนสำเร็จรูป หนังสือพิมพ์ การประชุม หรือการอบรม เป็นต้น ทั้งนี้การจัดศูนย์การเรียนรู้ที่ดี ควรจะต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนเป็นสำคัญ ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ศึกษาถึง การจัดการเมืองประวัติศาสตร์

เวียงท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเชื่อมโยงให้เป็น แหล่งเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทำให้เกิดแนวทางของการจัดการเมือง ประวัติศาสตร์เวียงท่ากานให้เป็นแหล่งเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อการรักษา คุณค่าและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น

2.2.6 แนวคิดการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นมาจากการอนุรักษ์ในแบบ ประเพณีนิยม จากหลักฐานบันทึกต่างๆที่เกี่ยวข้อง มักจะเป็นเรื่องราวของการซ่อมแซม ปรับปรุงวัดในพระพุทธศาสนา แม้จะไม่มีรายละเอียดที่แสดงถึงวิธีการที่ใช้ในการ ซ่อมแซมแต่ก็สามารถทำให้เข้าใจถึงแนวคิดในการอนุรักษ์ในอดีตได้อย่างชัดเจน บันทึกที่เก่าที่สุดมีมาตั้งแต่กรุงสุโขทัยจากจารึกวัดศรีชุมได้กล่าวว่า พระมหาเถรศรี ศรีธรรมาชญาภรณ์ ได้ดำเนินรอยตามองค์พระพุทธเจ้าจาริกแสวงบุญไปตามสถานที่ ต่างๆ ทั้งในสุโขทัย อาณาจักรใกล้เคียง และศรีลังกา ซึ่งในระหว่างการจาริกแสวงบุญ นั้น สิ่งที่เป็นบุญอันยิ่งใหญ่ได้แก่ การรวบรวมชิ้นส่วนพระพุทธรูปหินเข้าด้วยกันและ ซ่อมแซมเสียใหม่ด้วยปูน เป็นแบบอย่างให้ชาวพุทธถือปฏิบัติสืบต่อมาเพื่อผลบุญจนใน ปัจจุบัน เป็นแนวทางการอนุรักษ์แบบประเพณีนิยมที่มีพื้นฐานมาจากความศรัทธา การ อนุรักษ์ศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ถือว่าเป็นสืบทอดศาสนาด้วยทางหนึ่ง¹²

แนวความคิดสมัยใหม่ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานในประเทศไทยสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องกับความเป็นชาติ แสดงถึงความเป็นอารยประเทศของบ้านเมืองเริ่มต้นขึ้นใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แตกต่างไปจากเดิมที่การบูรณะหรือการ บำรุงรักษาจะกระทำกันในลักษณะที่ต้องการทำให้สมบูรณ์ขึ้นหรือดีกว่าเดิมตามคตินิยม ที่ทำกันมาแต่โบราณ โดยที่ยังไม่ได้มีการคำนึงถึงคุณค่าของรูปแบบดั้งเดิม ความเป็น หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่มีการกำหนดเป็นหลักเกณฑ์แต่อย่างใด ในความเป็นจริง แนวคิดดังกล่าวอาจจะเริ่มมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่พระองค์ยังอยู่ในสมณเพศ ที่ได้เสด็จหัว เมืองภาคเหนือใน พ.ศ.2376 ทรงแวะแหล่งโบราณคดีสำคัญๆหลายแห่งตลอดเส้นทาง และทรงรวบรวมของโบราณไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ ยังโปรด

¹² ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัยจิติ, การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย 2552. หน้า 18

ให้สร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ เพื่อใช้เป็นที่พักรักษาของโบราณเหล่านี้ เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาและเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมของชาติไทยใน พ.ศ.2397 ทรงออกหมายประกาศเขตรังวัด ผู้รัยขุดวัด กำหนดให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากศาสนสถานในระยะสี่เส้นโดยรอบ มีหน้าที่สอดส่องดูแลมิให้ผู้รัยทำการลักลอบขุดหาทรัพย์สิ้น และได้กำหนดโทษปรับแก่ราษฎรผู้เพิกเฉย โดยประกาศนี้ได้รวมศาสนสถานที่เป็นวัดร้างไว้ด้วย จึงเห็นได้ว่าทรงสนพระทัยในเรื่องมรดกของชาติทั้งในฐานะที่เป็นเครื่องสืบทอดพระศาสนา และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการประกาศพระบรมโองการจัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 และมีการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์โบราณสถานที่พระราชวังโบราณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แม้ว่าจะมีการออกโฉนดที่ดินเพื่อเป็นหลักฐานการถือครองกรรมสิทธิ์ แต่ก็ยังสงวนที่ดินภายในกำแพงเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นสาธารณะสมบัติและที่วัดร้าง ห้ามเอกชนถือครอง โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า สงวนรักษาพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นเมืองโบราณในฐานะมรดกสำคัญของชาติ ห้ามมิให้ผู้ใดถือสิทธิ์ปกครองที่ดินภายในบริเวณกำแพงเมืองโดยเด็ดขาด และจัดให้มีการขุดแต่งบริเวณพระราชวังโบราณขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อเป็นสถานที่บำเพ็ญพระราชกุศลในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศิลปากรขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2454 มีภาระหน้าที่ในการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานและโปรดเกล้าฯ ให้มีการประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ ลงวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2466 พร้อมกับการแต่งตั้งกรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร มีหน้าที่ให้คำปรึกษากับเทศาภิบาลและเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองท้องถิ่น ในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม โดยกำหนดขอบเขตความรับผิดชอบในการพิเคราะห์เลือกสรร กำหนดว่าสิ่งใดเป็นของโบราณควรที่จะเก็บรักษาไว้บ้าง ตรวจตราให้คำแนะนำแก่เจ้าหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบ นับเป็นก้าวแรกในการจัดตั้งองค์กร และกำหนดแนวทางในการดำเนินการอย่างเป็นระบบขึ้นในประเทศไทย

แม้แนวคิดการอนุรักษ์สมัยใหม่อย่างตะวันตกจะได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น แต่การดูแลศาสนสมบัติในพระพุทธศาสนาก็ยังคงเป็นในแนวทางดั้งเดิมแบบประเพณีนิยมดังปรากฏตัวอย่างในการประชุมของมหาเถรสมาคมเมื่อครั้งกรมพระยาวชิรญาณวโรรส

คำร่างตำแหน่งสังฆปริณายก ที่มีการวินิจฉัยในเรื่องการรื้อพระเจดีย์และพระปฏิมาโดยอ้างถึงพระบาลีวินัยมหาวรรค โดยทรงสรุปว่า “ท่านให้ถือเอาเจตนาเป็นเกณฑ์” ที่ประชุมได้ให้คำวินิจฉัยว่า ถึงแม้ในยุคนี้เป็นเวลาที่ความนิยมในทางโบราณคดีเกิดขึ้นมาแล้วแต่มหาเถรสมาคมเห็นชอบดังนี้

1. บุคคลใด เจาะ ขุด รื้อพระเจดีย์ หรือพระปฏิมาด้วยเจตนาประทุษร้าย ตัวอย่างเช่น เจาะหรือขุดเพื่อเอาทรัพย์สิ่งของ โดยที่สุดเป็นพระธาตุหรือพระพิมพ์อันบรรจุกไว้ในนั้น รื้อเสียหรือเอาที่ปลูกสร้างเหย้าเรือน ทำเรือกสวนเป็นส่วนบุคคล หรือถือศาสนาต่างคิดทำลายล้างปูชนียวัตถุของผู้อื่นเสีย ด้วยริษยาซึ่งเกิด การทำของบุคคลนั้นเป็นบาป
2. บุคคลใดมีเจตนาอุปการะรื้อพระเจดีย์ หรือพระปฏิมาอันชำรุดเสียแล้ว ก่อทำขึ้นแทนใหม่ หรือของไม่งามไม่จงใจให้เสื่อมใส รื้อเสียแล้วทำขึ้นแทนใหม่ให้เป็นของงามเป็นที่จงใจให้เสื่อมใส การทำของบุคคลนั้นเป็นบุญหาโทษมิได้
3. บุคคลใดมีเจตนาอุปการะ เห็นพระเจดีย์หรือพระปฏิมาสร้างไว้ในที่ไม่เหมาะสม ตัวอย่างเช่นอยู่ในที่ร้างไม่ได้รับความรักษา หรืออยู่ในหมู่คนใจบาปจะถูกระทุษร้าย ที่เป็นอาจจะลอมมาได้ก็ชะลอมมา ที่เป็นอาจจะชะลอมไม่ได้อาจรื้อเป็นท่อนมาถมใหม่ได้ เป็นของไม่อาจทำเช่นนั้น รื้อเอาสัมภาระเป็นต้นว่าอิฐมาถมขึ้นใหม่ ประดิษฐานไว้ในที่อันสมควร การทำของบุคคลนั้นเป็นบุญทำโทษมิได้

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2469 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯให้มีการจัดตั้งราชบัณฑิตยสถาน โดยมีภาระหน้าที่ประการหนึ่งในการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยมีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเป็นนายกราชบัณฑิตยสถาน ในปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในฐานะนายกราชบัณฑิตยสถาน ทรงแสดงแก่เทศบาล เมื่อ พ.ศ.2473 ได้กล่าวถึงสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานไว้ว่า “...ของโบราณนั้นราชบัณฑิตยสถานกำหนดเป็น 2 ประเภท คือ ของที่ไม่พึงเคลื่อนที่ได้ เป็นต้นว่า เมือง และปราสาทราชวัง วัด ทั้งเทวาลัย ตลอดจนบ่อน้ำ และสะพานหิน ของโบราณเหล่านี้ กำหนดเป็นประเภทหนึ่งเรียกว่าโบราณสถาน”

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกล่าวถึงการปฏิสังขรณ์พระอารามอย่างทีละ
กระทู้กัน ซึ่งอาจจะเป็นการทำลายโบราณสถานดั้งเดิมให้เสียหาย ในปาฐกถาทรงให้
เทศาภิบาลคอยสอดส่องดูแลให้เรื่องการปฏิสังขรณ์อยู่ในเกณฑ์ 3 ข้อดังนี้

ข้อ 1 ถ้ามีผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์โบราณสถานที่สำคัญขอให้ชี้แจงกับเขาให้ทำตาม
แบบเดิม อย่าให้เปลี่ยนแปลงรูปแบบ และลวดลายไปเป็นอย่างอื่นเอาตามใจชอบ

ข้อ 2 อย่าให้รื้อทำลายโบราณสถานที่สำคัญเพื่อสร้างของใหม่ขึ้นแทน

ข้อ 3 วัดโบราณที่ทำกรปฏิสังขรณ์นั้นมักมีผู้ศรัทธาสร้างสิ่งต่าง ๆ เพิ่มเติมของ
โบราณ ของที่สร้างเพิ่มเติมเช่นว่านี้ ไม่ควรจะสร้างขึ้นในอุปจารใกล้เคียงกับของโบราณที่
ดั้งเดิมด้วย อาจทำให้ของโบราณเสียหายและไม่เป็นประโยชน์กับผู้สร้าง เพราะฉะนั้นควรจะ
ให้กะที่ไว้เสียส่วนหนึ่งในบริเวณวัดนั้นสำหรับสร้างของใหม่ นอกจากนี้ยังทรงต้องการให้
เทศาภิบาลสำนึกว่าโบราณวัตถุสถานของชาติเป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องสงวนรักษาไว้และเป็น
หน้าที่ของชาวไทยทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ซึ่งเป็นข้าราชการ “การสงวนรักษาโบราณวัตถุ
สถานเป็นส่วนหนึ่งในราชการแผ่นดินเหมือนกับราชการอย่างอื่น ๆ”

ระยะเวลาเกือบ 100 ปี นับตั้งแต่การสถาปนากรมศิลปากร ภารกิจการอนุรักษ์
โบราณสถานนับเป็นภารกิจหลักที่สำคัญประการหนึ่งของกรมศิลปากร ที่ได้มีการ
ปรับเปลี่ยนและพัฒนาเป็นลำดับ

ในการอนุรักษ์โบราณสถานมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน
โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ที่ได้มีการปรับเปลี่ยนและแก้ไขมา
หลายครั้ง โดยฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ และการ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2477 และฉบับปัจจุบันคือพระราชบัญญัติโบราณสถาน
ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535
พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถาน
พุทธศักราช 2477 ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีใจความ
ที่เกี่ยวข้องกับความหมายและการจัดการของโบราณสถานดังนี้

มาตรา 4 “โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือซาก
ปรักหักพังแห่งอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งอายุหรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือความจริง
เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เป็นประโยชน์ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี หรือศิลปกรรม

มาตรา 6 ให้อธิบดีจัดทำบัญชีบรรดาโบราณสถานทั้งหลายที่มีอยู่ในประเทศสยามไว้ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของเป็นของเอกชนคนใด หรือไม่มีเจ้าของ หรือเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน รวมทั้งโบสถ์ วัตถุประสงค์ และสิ่งก่อสร้างอย่างอื่นอันเกี่ยวแก่การศาสนา

สำหรับพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้ให้คำนิยามของโบราณสถาน ไว้ว่าโบราณสถาน หมายถึง“อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือ โดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย” การที่จะบอกว่าอะไรเป็นโบราณสถานตามกฎหมายหรือไม่นั้น ประการแรกถ้าไม่ใช่อสังหาริมทรัพย์ ก็คงตัดออกไปก่อนได้เลย ต่อมาคือโดยอายุ หมายความว่ามีความเก่าแก่ แต่ตามกฎหมายก็มีได้กำหนดว่าที่อายุเท่าไรจึงเรียกว่าเป็น โบราณสถาน และถ้าดีแต่เก่าคือสร้างมานานแล้วแต่กลับไม่เป็นประโยชน์ใดใดก็ไม่สมควรที่จะถือเป็นโบราณสถานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

ส่วนแนวทางในการปฏิบัติงานด้านอนุรักษ์โบราณสถาน กรมศิลปากรได้ออกระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ.2528 เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์โบราณสถานให้เป็นที่ไปด้วยความถูกต้อง ทั้งทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ซึ่งใช้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานมาจนถึงปัจจุบัน

ความหมายของคำว่า “การอนุรักษ์” จึงได้ยึดถือตามคำจำกัดความของระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ดังนี้

การอนุรักษ์ หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้ทรงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะ

สำหรับการอนุรักษ์ในวิธีการต่าง ๆ ได้ระบุนความหมายไว้ดังนี้

- ก. การสงวนรักษา หมายถึง การดูแลรักษาไว้ตามสภาพของเดิม เท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป
- ข. การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา
- ค. การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิม และสิ่งทำขึ้นใหม่

จากคำจำกัดความข้างต้น จะตั้งข้อสังเกตได้ว่า เราสามารถใช้คำ “การอนุรักษ์” ได้ในความหมายที่กว้างที่สุดที่จะกินใจความถึงวิธีการใดๆ ก็ตามที่จะยังประโยชน์ต่อการสืบต่ออายุของโบราณสถาน โดยในปัจจุบันได้มีแนวคิดว่าการอนุรักษ์โบราณสถานจะต้องมีการพัฒนาควบคู่กันไปด้วย การอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานจึงได้แก่ การดำเนินการใดๆ ก็ตาม เพื่อให้คงไว้ซึ่งคุณค่าของโบราณสถานในฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นประจักษ์พยานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ รักษาส่วนที่ได้รับสืบทอดมามีให้สูญหายไป ดูแลให้อยู่ในสภาพที่ดีอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ให้ประชาชนมีความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความรักความหวงแหนที่จะรักษาไว้และพร้อมที่จะส่งมอบต่อให้คนในรุ่นต่อไปด้วยข้อมูลที่ครบถ้วนที่สุดที่จะเป็นไปได้ และยังสามารถนำโบราณสถานมาใช้เพื่อประโยชน์การใช้สอยในปัจจุบันด้วยความเหมาะสมและจากการที่โบราณสถานเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองมาตั้งแต่ครั้งอดีต เป็นความภาคภูมิใจของคนในปัจจุบัน ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินพระราชวังโบราณ บริเวณพระตำหนักเย็น บึงพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2504 ความว่า “...การสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อีฐู่เก่า ๆ แผ่นเดียวก็มีค่าควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย...” แนวทางตามพระราชดำรัสดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่า โบราณสถานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญจึงควรอนุรักษ์ไว้เพื่อแสดงถึงประวัติความเป็นมาของชาติบ้านเมืองต่อไป¹³

¹³ มะลิ โคนันทียะ, ข้อสังเกตเกี่ยวกับปัญหาในการอนุรักษ์โบราณสถานของกองโบราณคดี, เอกสารประกอบการสัมมนา การอนุรักษ์โบราณสถานในฐานะเป็นหลักฐานทางวิชาการ 6-7 สิงหาคม 2530 มหาวิทยาลัยศิลปากร

2.3 แนวคิดการจัดการท่องเที่ยว

2.3.1 แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยว

การจัดการท่องเที่ยว หมายถึง การกระทำอย่างมีเป้าหมาย ที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎีและแนวคิด ที่เหมาะสม ยิ่งไปกว่านั้น ยังต้องคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้ง ข้อจำกัดต่างๆ ของสังคม และสภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และ แผนปฏิบัติการที่ดี ต้องคำนึงถึงกรอบความคิดที่ได้กำหนดไว้ มิฉะนั้นแล้ว การจัดการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไรทิศทาง และประสพความล้มเหลว การพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายนั้น โดยมนัส สุวรรณ กล่าว ว่า ในการจัดการท่องเที่ยว จำเป็นต้องพิจารณากรอบย่อยหรือองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบ และความสัมพันธ์ระหว่าง องค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวด้วย ระบบการท่องเที่ยวที่สำคัญจำแนกได้ 3 ระบบดังนี้ คือ

1. ทรัพยากรท่องเที่ยว (Tourism Resource) อันประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจน ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะหมายถึงสภาพทางกายภาพ ของธรรมชาติ หรือสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ตลอดจนวัฒนธรรมของชุมชน และท้องถิ่น
2. สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัย เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่รัฐบาล ให้ความปลอดภัยทั้งร่างกายและทรัพย์สิน การเดินทางแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว ด้วย การป้องกัน และปราบปรามอาชญากรรม และความเดือดร้อนต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น เช่น การโจรกรรม ปล้นจี้ ชิงทรัพย์ การก่อความปลอดภัยไม่สงบ และความปลอดภัย จากการบริการนักท่องเที่ยว เป็นต้น
3. สิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่น ๆ เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่เสริมหรือสนับสนุน เพิ่มความสะดวกสบายแก่นักท่องเที่ยว เช่น การบริการแลกเปลี่ยนเงินตรา ต่างประเทศ การบริการเสริมความงาม และบริการรักษาพยาบาล เป็นต้น

ซึ่งการท่องเที่ยวในแต่ละระบบย่อยมีองค์ประกอบอีกมากมายที่มีบทบาทและหน้าที่ แตกต่างกัน และมีความสัมพันธ์ต่อกัน นอกจากนี้ ยังมีความสัมพันธ์สิ่งแวดล้อมนอก ระบบ เช่น ลักษณะทางกายภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ภูมิอากาศ ชุมชน กิจกรรม ทางสังคม และกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ในพื้นที่ ระบบนิเวศ ป่าไม้ แหล่งน้ำ และ

อากาศ ตลอดจนการบริหาร และการจัดการพื้นที่ท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อมนอกระบบเหล่านี้ อาจกระทบต่อการท่องเที่ยวได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม¹⁴

ทั้งนี้ แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยว คือ การกระทำอย่างมีเป้าหมาย ที่สอดคล้องกับ หลักการ ทฤษฎีและแนวคิด ที่เหมาะสม โดยจำเป็นต้องพิจารณาระบบย่อยหรือ องค์ประกอบของ การจัดการท่องเที่ยว 3 ระบบ ได้แก่ 1) ทรัพยากรท่องเที่ยว 2) สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัย และ 3) สิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่นๆ ตลอดจนการบริหาร และการจัดการพื้นที่ท่องเที่ยว ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษา ถึงแนวทางการจัดการเส้นทางการเรียนรู้ ของอาสาสมัครชุมชน หัวหน้าและผู้ช่วย หน่วยงานในองค์กรของภาครัฐ เพื่อเชื่อมโยงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเวียง ท่ากาน ก่อให้เกิดแนวทางการบริหารจัดการเส้นทางการเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมเวียงท่ากาน อย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน

2.3.2 แนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สรุปไว้ว่า การพัฒนาท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่มุ่งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปในขณะเดียวกันก็ มุ่งในชุมชนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากทางท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา สรุปไว้ว่า ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา มนุษย์เริ่มมีความตระหนัก มากขึ้นว่า ความก้าวหน้า และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีที่ มนุษย์ได้สร้างขึ้น ได้ก่อผลกระทบร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อมของโลก ไม่ว่าจะเป็นปัญหา น้ำเสีย ขยะ อากาศเป็นพิษ หรือชั้น โอโซน ในบรรยากาศถูกทำลาย ความตระหนักใน ปัญหาเหล่านี้ได้นำมาสู่การตื่นตัวของการพัฒนาอย่างยั่งยืน และให้ความสำคัญว่าเป็น หนทางที่จะนำไปสู่ความอยู่รอดของมนุษยชาติ ทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นที่สนใจกันแบบกว้างขวาง และได้มีนักวิชาการให้ข้อนิยาม ความหมายของการ พัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้หลากหลาย ดังต่อไปนี้

¹⁴มนัส สุวรรณ, นิเวศวิทยาของมนุษย์, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2539. หน้า 41-42

1. การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Using Resource Sustainably) คือ การใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมอย่างพอเพียงต่อความจำเป็นเท่านั้น และมีการอนุรักษ์ให้คงอยู่ตลอดไป
2. การลดการบริโภคและของเสียที่เกินความจำเป็น (Reducing Over-Consumption and Waste) คือ บริโภคแต่ความเพียงพอของร่างกาย เพื่อจำกัดปริมาณของเสีย และปริมาณการใช้จ่าย
3. การรักษาความหลากหลาย (Maintaining Diversity) คือ การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งแวดล้อม ทางวัฒนธรรม เพื่อรักษาระบบนิเวศ และความงดงามของวัฒนธรรมให้คงอยู่
4. การรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ในแผนการพัฒนา (Environmental Impact Assessment - EIA) เพื่อให้เกิดการขยายศักยภาพการท่องเที่ยวต่อไป
5. การสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น (Supporting Local Communities) คือการส่งเสริมและรองรับกิจกรรมเพื่อสนับสนุนให้เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว โดยพิจารณาทั้งด้านรายได้ และการรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อม
6. การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น (Involving Local Communities) คือ การที่ประชาชน และองค์กรต่างๆ ในชุมชนต่างมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวอย่างพร้อมเพียง และเต็มกำลัง ซึ่งนอกจากจะทำให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันแล้ว ยังเป็นการสร้างมาตรฐานคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวได้อีกด้วย
7. การปรึกษากันระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และภาครัฐ หรือมหาชน (Consulting Stakeholders and the Public) คือ การพูดคุยปรึกษาหารือ และประชุม ระดมพลังความคิด และพลังงานกันของผู้มีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย เช่น องค์กรส่วนท้องถิ่น ประชาชน ผู้ประกอบการ และองค์กรอื่นๆ ของรัฐที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางในการดำเนินงาน และป้องกัน ความผิดพลาดที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และศักยภาพในการประสานงาน เพื่อป้องกันความขัดแย้งด้านผลประโยชน์
8. การฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) หมายถึง การฝึกอบรมในบุคลากรในท้องถิ่นทุกระดับ ให้มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดในการพัฒนาละปฏิบัติ เพื่อการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ซึ่งจะทำให้ได้มาตรฐานในการให้บริการ
9. การตอบสนองการตลาดเชิงท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ (Marketing Tourism Responsibly) ด้วยการเตรียมข่าวสารข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับทั้งผู้เกี่ยวข้อง และนักท่องเที่ยว

10. การวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ หมายถึงการวิจัยทั้งก่อน และหลังการดำเนินการท่องเที่ยว เพื่อแก้ไขปัญหาให้กับแหล่งท่องเที่ยวกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย การท่องเที่ยว มีเป้าหมายสำคัญที่สุดในการพยายามที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะพิจารณาได้จากองค์ประกอบ 4 ประการคือ

10.1 ต้องดำเนินการในเรื่องขอบเขตความสามารถของธรรมชาติชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการด้านท่องเที่ยว

10.2 ต้องตระหนักต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการด้านท่องเที่ยว

10.3 ต้องยอมรับให้ประชาชนทุกส่วน ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน

10.4 ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่น และชุมชนในชนบทท่องเที่ยวอื่นๆ¹⁵

ทั้งนี้ แนวคิดการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน คือ การใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมอย่างพอเพียงต่อความจำเป็นเท่านั้น และมีการอนุรักษ์ให้คงอยู่ โดยการสนับสนุนส่งเสริม และรองรับกิจกรรมในชุมชน เพื่อสนับสนุนให้เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว โดยพิจารณาทั้งด้านรายได้ และการรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษา ได้ศึกษาถึง แนวทางการจัดการการเมืองประวัติศาสตร์เวียงท่ากาน เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และเพื่อการรักษาคุณค่าและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น และให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.4.1 เอกสารและหนังสือ

- 1) ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร หนังสือเรื่อง “คู่มือบริหารศูนย์การเรียนรู้สู่ความเป็นเลิศ” สรุปความว่า การเผยแพร่องค์ความรู้ประสบการณ์ที่เป็นเลิศในการจัดการศูนย์การเรียนรู้ที่มีองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น เช่น อุทยานการเรียนรู้เมืองนครศรีธรรมราช อุทยานการเรียนรู้เทศบาลนครพิษณุโลก และศูนย์เรียนรู้ชุมชนเทศบาลตำบลอากาศอำนวย ซึ่งต่างมีเอกลักษณ์และเป็นต้นแบบของศูนย์การเรียนรู้ที่มีชีวิตจากการมีส่วนร่วม

¹⁵การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, นโยบายและแนวทางการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์, กรุงเทพฯ : สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2540

ร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดศึกษานอกระบบ ความแตกต่างกันของรูปแบบการบริหารงาน ความเป็นเมืองและวัฒนธรรมชุมชนในท้องถิ่นของ แต่ละองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่จะสะท้อนและเป็นแบบอย่าง ความโดดเด่นของกิจกรรม การดำเนินงานการมีส่วนร่วม ปัจจัยเงื่อนไขสู่ความสำเร็จทั้งในด้านกระบวนการทำงาน และปัจจัยแวดล้อมแต่ละท้องถิ่นที่จะสะท้อนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชุมชนอื่นในไปประยุกต์ใช้ และพัฒนาในบริบทของตนเองเพื่อให้มีการจัดตั้งหรือคงอยู่ของศูนย์การเรียนรู้ที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมต่อไป¹⁶

- 2) **ทิตินา แคมมณี** หนังสือเรื่อง “ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางคืออะไร” สรุปแนวทางการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่มีพื้นที่การจัดการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน สามารถสรุปความว่า
- 2.1) พื้นที่ที่ไม่มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน แนวทางการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชนคือนำข้อมูลปัจจุบันที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาหมู่บ้านเท่าที่มีอยู่นั้นอยู่ที่ใด แล้วทำแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้ แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน อาจเป็นบ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ศาลาประชาคม ฯลฯ และจัดทำป้ายแสดงจุดเรียนรู้ไว้ที่บ้านของผู้ที่จะให้ความรู้ นั้น ๆ
 - 2.2) พื้นที่ที่มีจุดเรียนรู้ แนวทางการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชน คือ นำข้อมูลปัจจุบันที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาหมู่บ้านเท่าที่มีอยู่นั้นอยู่ที่ใด มีแผนที่แสดงเป็นจุดเรียนรู้แสดงไว้ในสถานที่ที่เป็นศูนย์รวมของหมู่บ้าน อาจเป็นบ้านผู้ใหญ่บ้าน วัด โรงเรียน ศาลาประชาคม ฯลฯ และมีป้ายแสดงจุดเรียนรู้ไว้ที่บ้านของผู้ที่จะให้ความรู้ นั้น ๆ เป้าหมายในการดำเนินงานในพื้นที่ประเภทนี้ คือ การทำให้เกิดศูนย์รวมความรู้ของหมู่บ้านให้ได้ ซึ่งหมายถึง มืองค์ความรู้ประจำหมู่บ้านบันทึกจำแนกเป็นเรื่อง ๆ มีบันทึกประวัติหมู่บ้านอย่างละเอียดครอบคลุมอัตลักษณ์และชาติพันธุ์ มีการบันทึก เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน วิถีชีวิตของชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน มีข้อมูลปัจจุบันของหมู่บ้านที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาหมู่บ้าน

¹⁶ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในประเทศไทย, กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540

- 2.3) พื้นที่ที่มีศูนย์รวมความรู้ประจำหมู่บ้าน แนวทางการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชน คือ มีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ข้อมูลข่าวสารความรู้ มีคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ชุมชนมีความรู้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาหมู่บ้าน และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน
- 2.4) พื้นที่ที่มีศูนย์เรียนรู้ชุมชน แนวทางการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ชุมชน คือ จัดพื้นที่ที่มีอาคารจัดแสดงองค์ความรู้ มีคณะกรรมการบริหารศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหมู่บ้าน และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในชุมชน

3) หนังสือกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย ได้กำหนดแนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนโดยทั่วไป เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนี้

3.1) การจัดทำแผนยุทธศาสตร์

ในระดับแผนยุทธศาสตร์การพัฒนา ควรกำหนดให้มีประเด็นการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ในการประชุมคณะกรรมการพัฒนาท้องถิ่น และนำเสนอประเด็นดังกล่าว เพื่อสอบถามข้อคิดเห็นของประชาชนผ่านเวทีประชาคม

3.2) การจัดทำแผนเพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นการแปลงแผนยุทธศาสตร์การพัฒนามาเป็นแผนพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อนำไปสู่การจัดตั้งงบประมาณ โดยมีการกำหนดขั้นตอนการจัดทำแผน ดังนี้

3.2.1) ศึกษาความต้องการของประชาชนในชุมชนเกี่ยวกับการใช้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ตลอดจนการวิเคราะห์โครงสร้างและทิศทางการเจริญเติบโตของชุมชน จำนวนประชากร อัตราการเจริญเติบโต ลักษณะการใช้เวลาว่าง ประเมินปัญหาและความต้องการ และศึกษาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อนำไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนให้สอดคล้องกับศักยภาพของประชาชนพื้นที่ปัญหาและความต้องการของชุมชนรวมทั้งให้สอดคล้องกับแหล่งการเรียนรู้ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.2.2) จัดลำดับความสำคัญของความต้องการของประชาชน เพื่อกำหนดประเภทของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และกิจกรรมตามความต้องการและ

ความสนใจของประชาชนโดยพิจารณาขีดความสามารถด้านงบประมาณ และบุคลากร

3.2.3) การดำเนินการตามแผน นำกิจกรรมที่จะดำเนินงานเกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนซึ่งกำหนดไว้ในแผนพัฒนา มาจัดทำแผนพัฒนาประจำปี และจัดทำโครงการเพื่อบรรจุในข้อบัญญัติงบประมาณประจำปี เพื่อดำเนินการต่อไป

3.2.4) การติดตามประเมินผลควรมีการประเมินประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่และประเมินความพึงพอใจของประชาชน ผู้ใช้บริการ¹⁷

4) **ทิตนา แคมมณี** หนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์ล้านนา” กล่าวถึงโบราณสถานเวียงท่ากานว่า สมัยก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ (ก่อน พ.ศ. 1839) ก่อนที่พระยามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น ได้มีบ้านเมืองและชุมชนใหญ่เกิดขึ้นแล้ว ได้แก่ เมืองหริภุญนครเงินยางเชียงแสน เมืองหริภุญไชย เมืองพะเยา และยังได้มีการค้นพบเมืองเล็ก ๆ อีกมากมายหลายเมืองตามลุ่มน้ำต่าง ๆ เช่น เวียงฝาง เวียงปรีक्षा เวียงสีทวง เวียงพางคำ เวียงสุทโธ เวียงห่อ เวียงมะลิกา และเวียงท่ากาน) ฯลฯ เป็นต้น เชื่อกันว่าบริเวณตอนบนของภาคเหนือ ลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ เช่น แม่น้ำกก แม่น้ำโขง เป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีวัฒนธรรมอยู่มาก่อน จากข้อมูลเอกสารประเภทตำนานและพงสาวดาร ได้กล่าวถึงการที่ชุมชนเผ่าไทเข้ามาตั้งถิ่นฐานทางตอนบนของภาคเหนือในสมัยแรกนั้น มีผู้นำสำคัญ 2 ราชวงศ์ คือ ราชวงศ์ไทยเมืองของพระเจ้าสิงหนวัติกุมารและราชวงศ์ลาวจังกราช ซึ่งมีเรื่องราวปรากฏในตำนานสิงหนวัติกุมาร พงสาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และตำนานสุวรรณโคมคำ

ราชวงศ์สิงหนวัติกุมาร ตำนานเล่าว่ามีราชบุตรชื่อ สิงหนวัติกุมาร ได้อพยพผู้คนมาจากเมืองไทยเทศเมื่อมหาศักราช 17 (ตอนต้นพุทธกาล) มาตั้งบ้านเมืองใกล้กับแม่น้ำโขงและไม่ไกลจากเมืองสุวรรณโคมคำมากนัก เมืองใหม่ชื่อ นาคพันธุ์สิงหนวัตินคร ข้อความในตำนานต่อมาสับสนแต่จับใจความได้ว่า เมืองนาคพันธุ์ นี้ได้เรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า โยนกนครไชยบุรีศรีช้างแสน เมืองนี้มีกษัตริย์ปกครองสืบมาถึง พ.ศ. 1547 มีคนจับปลาไหลเผือกได้ ลำตัวโตขนาดต้นตาล ยาวประมาณ 7 วา เมื่อฆ่าแล้ว

¹⁷ ทิตนา แคมมณี, ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางได้อย่างไร, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ บพิธ, 2544

แจกจ่ายให้ผู้คนในเมืองได้นำไปประกอบอาหารรับประทาน ในเวลากลางคืน คั้นนั้น
เมืองนี้ได้เกิดภัยพิบัติฟ้าคะนอง แผ่นดินไหว และเมืองได้ล่มจมเป็นหนองน้ำไป
ชาวเมืองที่ไม่ประสพภัยได้รวมใจกันสร้างเมืองใหม่ชื่อ เวียงปรีภษาขึ้นราชวงศ์
สิงหนวัติที่สิ้นสุดลง สำหรับศักราชส่วนใหญ่คลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน²⁰

5) **สาขันท ไพรชาญจิตร** หนังสือเรื่อง “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” สาขันท ไพร
ชาญจิตร กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึงกระบวนการหรือชุดของ
การกระทำใดที่เกี่ยวข้องเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรมในอดีตของชุมชนซึ่งรวม
เรียกว่า มรดกหรือ Heritages ที่ เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เมือง
และชุมชนโบราณ แหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามสมัย โบราณ วัดวาอาราม โบราณสถาน
โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมทั้งภูมิปัญญา ความรู้ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี
วิถีปฏิบัติ ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดี ต่าง ๆ ที่มีอยู่ใน ชุมชนหรือ
ที่ชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งกระบวนการในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบ
ไป ด้วยกิจกรรม 8 ลักษณะด้วยกัน (สาขันท ไพรชาญจิตร, 2548: 24-25, 2550: 216-
221) คือ

1. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ (Resource Research : RR) เพื่อให้เกิดความรู้
ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่ต้องการศึกษาในท้องถิ่นทั้งใน
เชิงกายภาพ เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต
คุณลักษณะทางนามธรรม และศักยภาพ คุณค่า ข้อจำกัดของทรัพยากรนั้น ๆ ต่อ
ชุมชนปัจจุบันในระดับต่าง ๆ
2. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากร (Resource Valuing and Appraisal
:RVA) เป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้สามารถทราบว่าทรัพยากรนั้น ๆ มีคุณค่า
ทางด้านใดบ้าง และมีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุน ลงแรงดำเนินการ
ใด ๆ ต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณา แล้วพบว่ามียุคค่าน้อย หรือไม่มีคุณ สมบัติ
ที่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจ ไม่ดำเนินการใด ๆ
ต่อไปก็ได้ หรือพิจารณาแล้วว่าทรัพยากรนั้น ๆ มีคุณค่าและมีคุณ สมบัติ
เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดา เนินการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่ง
เรียนรู้หรือแหล่ง ท่องเที่ยวก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไร
ต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อ ชุมชนท้องถิ่น สังคม และประเทศ
โดยรวม นอกจากนี้การประเมินคุณค่าและศักยภาพของ ทรัพยากรวัฒนธรรมจะ

ช่วยให้มีฐานข้อมูลของทรัพยากรเพื่อใช้ในการประกอบการตัดสินใจในกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาอื่น ๆ ได้

3. การบริรักษ์ (Resource Conservation Within use : RCU) หมายถึง การคงไว้ซึ่งสภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทำศนศึกษาหรือการ ท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากร วัฒนธรรมแต่ละประเภทแต่ละแห่ง รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎเกณฑ์ข้อปฏิบัติและข้อ ห้ามต่าง ๆ เพื่อสนองต่อความประสงค์ที่จะทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมคงอยู่ และชุมชนสามารถใช้ ประโยชน์อย่างเหมาะสมในหนานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้
4. การจัดการความรู้เรื่องทรัพยากร (Resource-base Knowledge Management :RKM) โดยการสร้าง จัดระบบ จัดแสดง เผยแพร่ความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ ให้แก่คนในชุมชน นอก ชุมชน และสาธารณชน กิจกรรมการจัดการความรู้เป็น ปฏิบัติการสำคัญในกระบวนการเรียนรู้และ การจัดการศึกษา ซึ่งนอกจากการจัด แสดงแล้วก็สามารถจัดให้มีสิ่งพิมพ์ หนังสือ เอกสารหรือสื่อ ต่าง ๆ ออกเผยแพร่ ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนและองค์กรที่จัดการในการจำหน่ายสื่อ สิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่าง ๆ จะเชื่อมโยงกับการจัดการเชิงธุรกิจชุมชน
5. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation/revitalization : RRehab/ RRevit) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ ให้กับ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่แต่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็น ในอดีต และมีการนำเอา ทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ มาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อ ใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (Re-functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาด้าน สังคมวัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี เศรษฐกิจ และปัญหาความยากจนของชุมชน ท้องถิ่น หรือสร้างประโยชน์ใหม่ทางการเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับการจัด การศึกษา ในทุกรูปแบบ เป็นต้น
6. การใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติในการควบคุมและป้องกัน (Resource Regulation Control : RRegC) ซึ่งอาจจะเป็นข้อตกลงของชุมชน กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ องค์กรประชาชน หรือข้อกำหนดที่กำหนดโดยรัฐก็ได้ แต่การ บังคับใช้จะต้องสอดคล้องกับความต้องการของ ท้องถิ่น เอื้ออำนวยต่อการ จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนท้องถิ่น และต่อ ตัวทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ ด้วย

7. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource-based Community Business : RCB) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิด เรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไรอยู่ตลอดเวลา กิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสเตอร์ จัดทำของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์ที่ระลึกที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนออกจำหน่าย การจัดเก็บ ค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บ ค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วม และการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศด้านวัฒนธรรม เป็นต้น
8. การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือและสร้างกัลยาณมิตร (Networking & friend-making : RNet) ด้วยเหตุที่ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสมบัติของส่วนรวม และมีอยู่อย่างมากมาย มี ผู้คนเกี่ยวข้องเป็นเจ้าของร่วมกันหลายกลุ่มหลายฝ่าย ทั้งคนในชุมชนท้องถิ่น คนในภาครัฐ และ ภาคส่วนอื่น ๆ ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมจึง จำเป็นจะต้องแสวงหาความร่วมมือจาก สถาบัน กลุ่มชุมชนองค์กรอื่น ๆ ทั้งทางภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม โดยการสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เป็น กระบวนการเสริมพลังซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้การจัดการเกิดประโยชน์อย่างกว้างขวางและ ยั่งยืน¹⁸

6) นิคม มุสิกคามะ หนังสือ เรื่อง “ระบบการบริหาร-การจัดการวัฒนธรรม” ได้ให้แนวความคิดในการจำแนกประเภทของวัฒนธรรมนั้น อยู่บนบรรทัดฐานที่แตกต่างกันและสามารถพิจารณาได้จากหลายมุมมอง ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า ประเภทของวัฒนธรรมสามารถจำแนกอย่างง่าย ๆ ตามอุดมคติเป็น 2 ประเภทคือ (1) วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) หรือวัฒนธรรมรูปธรรม (Tangible) และ (2) วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-material Culture) หรือวัฒนธรรมทางจิตใจ หรือวัฒนธรรมทางนามธรรม (Intangible) อย่างไรก็ตามการจำแนกประเภทของวัฒนธรรมยังอาจจำแนก

¹⁸ สายันต์ ไพเราะญจิตรี, การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : สักดิ์โสภการพิมพ์, 2550

ตามอายุของวัฒนธรรม หลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี การวิวัฒนาการของ มนุษย์และระดับของสังคม¹⁹

2.4.2 งานวิจัย

1) ศิริวรรณ ทาปัญญา วิทยานิพนธ์เรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โบราณสถาน : กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้มีถิ่นพำนักใกล้แหล่ง โบราณสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” สรุปความว่า กลุ่มตัวอย่างมีความเข้าใจ ที่ดีต่อการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน โดยให้ความเห็นว่าแหล่งโบราณสถานแต่ละ แห่งเป็นสถานที่ควรค่าแก่การรักษาไว้ให้เป็นมรดกของแผ่นดิน ช่วยให้คนในชุมชน มีความภูมิใจในประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตน เป็นเอกลักษณ์ประจำท้องถิ่นของ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นสิ่งสำคัญในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยว และเห็นว่าการขยายตัว ทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานมีส่วนถูกทำลาย สภาพ สิ่งแวดล้อมโบราณสถานในปัจจุบันไม่เป็นระเบียบ เพราะประชาชนให้ความร่วมมือ ในการดูแลรักษาน้อย และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานในท้องถิ่นของตน

ประชากรที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานไม่แตกต่างกัน โดยประชากรที่มีรายได้ กรรมสิทธิ์ในที่ดิน ตำแหน่งทางสังคมต่างกัน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โบราณสถานไม่แตกต่างกัน

ประชากรที่ได้รับข้อมูลข่าวสาร และได้รับการอบรมแตกต่างกัน มีส่วนร่วมในการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถานแตกต่างกัน โดยประชากรที่ได้รับข้อมูล ข่าวสาร และได้รับการอบรมมากกว่า จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่ง โบราณสถานมากกว่าประชากรที่มีถิ่นพำนักใกล้แหล่งโบราณสถานร้าง²⁰

¹⁹นิคม มุสิกคามะ, ระบบการบริหารและจัดการวัฒนธรรม, กระทรวงศึกษาธิการ กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์และทำปก เจริญผล. 2539

²⁰ศิริวรรณ ทาปัญญา, “ปัจจัยที่มีผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแหล่งโบราณสถาน : กรณีศึกษาการมีส่วนร่วมของ ประชาชนผู้มีถิ่นพำนักใกล้แหล่ง โบราณสถาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2539

- 2) เกศรา ใจจันทร์ และคณะ รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วมของ 4 ชุมชน ตำบลเวียงแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่” สรุปความว่า หมู่บ้านทั้ง 4 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านป่าไผ่ บ้านเวียงแหง บ้านห้วยหก และบ้านปางควาย ล้วนมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ที่ชุมชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ไว้ และสามารถนำมาส่งเสริม และพัฒนาเป็นทุนในกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวได้ แต่ชาวบ้านยังขาดความรู้ ความเข้าใจ เรื่องของการบริหารจัดการการท่องเที่ยว รวมถึงการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการผลักดันให้ชุมชนของตนเองมีกิจกรรมการท่องเที่ยว ทั้งนี้ เป็นเพราะชุมชนเกษตรไม่คุ้นชินกับการจัดการ หรือการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว ดังนั้น การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนนี้ ควรให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานตั้งแต่เริ่มดำเนินการศึกษา เพื่อให้ข้อมูลพื้นฐาน แสดงความต้องการ และความเป็นเจ้าของ โดยใช้กระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูล และความคิดเห็นในรูปแบบต่างๆ ไม่ใช่การกำหนดการพัฒนามาจากภาครัฐ หรือเอกชนที่มีผลประโยชน์แอบแฝง²¹
- 3) สุมาลี สังข์คลี และคณะ รายงานการวิจัยเรื่อง “การจัดการแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต : พิพิธภัณฑสถาน” สรุปความว่า การจัดพิพิธภัณฑสถานให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ต้องมีทั้งหมด 10 ด้าน คือ (1) จุดมุ่งหมายและนโยบายพิพิธภัณฑสถาน (2) การบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถาน (3) กิจกรรมที่พิพิธภัณฑสถานจัดในฐานะแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต (4) วิธีการจัดพิพิธภัณฑสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิต (5) บุคลากร (6) การมีส่วนร่วมของชุมชน (7) การให้บริการ (8) การประสานงานกับหน่วยงานและการสร้างเครือข่าย (9) การประเมินผล (10) ความต้องการสนับสนุนจากรัฐบาลมีข้อเสนอแนะของการวิจัย คือ การจัดพิพิธภัณฑสถานให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ต้องเป็นวาระแห่งชาติ รัฐบาลต้องมีนโยบายที่ชัดเจน โดยเสนอเป็นกฎหมาย โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องสร้างความรู้ความเข้าใจทั้งแก่ประชาชนและหน่วยงานว่า พิพิธภัณฑสถานตั้งขึ้นเพื่ออะไร มีประโยชน์มีคุณค่าต่อประชาชนและสังคมอย่างไร²²

²¹ เกศรา ใจจันทร์ และคณะ, “แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วมของ 4 ชุมชน ตำบลเวียงแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ระยะที่ 1”, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550

²² สุมาลี สังข์คลี และคณะ, การจัดการเรียนรู้ของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต : พิพิธภัณฑสถาน, รายงานการวิจัย, กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2548

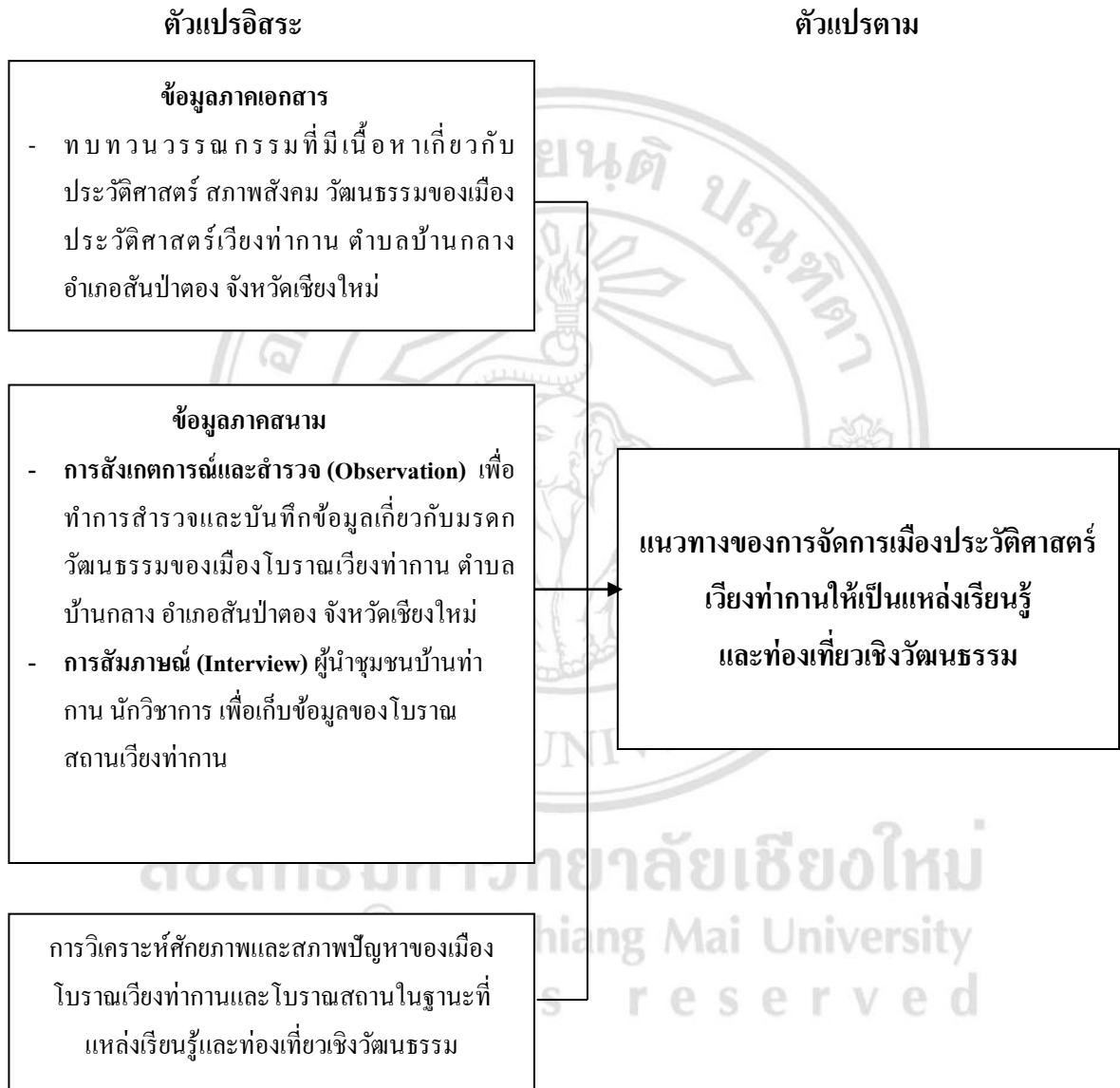
- 4) **สาขันธ์ ไพรชาญจิตร และคณะ** รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น” พบว่าแนวทางและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ คือ การให้ความสำคัญในการปฏิบัติจริงและสอดคล้องกับวิถีการเรียนรู้เชิงสังคมของชุมชน โดยมีผู้รู้ผู้ชำนาญการทั้งที่เป็นคนในชุมชนและภายนอกชุมชนทำงานร่วมกัน นอกจากนี้พบว่าการสนับสนุนด้านงบประมาณจากโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) มีส่วนสำคัญต่อโครงการย่อยทั้ง 4 โครงการ²³
- 5) **ทมเกตุ วงศา และคณะ** รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรชัย จังหวัดมหาสารคาม” พบว่า กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นข้อมูลที่สามารถจุดประกายความสำคัญคุณค่า และ ความสำคัญของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และขบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลก็เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการ “เชื่อมโยงสายสัมพันธ์” ของสำนักร่วมแห่งความเป็นคนในท้องถิ่นเมืองโบราณกันทรวิชัย²⁴
- 6) **มัญญา นวลศรี** วิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวทางในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานครให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต” พบว่า ยังมีปัญหาการบริการจัดการ ได้แก่ ขาดแคลนงบประมาณ กิจกรรมยังไม่มีความหลากหลาย ขาดแคลนบุคลากรที่มีความชำนาญ เฉพาะด้าน และมีผู้เข้าชมน้อย ส่วนแนวทางการจัดการในด้านจุดมุ่งหมายและนโยบายมี 6 ข้อ คือ แหล่งธำรงคุณค่าเอกลักษณ์มรดกของชาติ เพื่อเป็นแหล่งแสดงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน ส่งเสริมการศึกษานอกระบบ โรงเรียนและศึกษาตามอัธยาศัย และนโยบายควรเกิดจากความต้องการประชาชนในท้องถิ่น โดยแผนในด้านการจัดการ

²³ สาขันธ์ ไพรชาญจิตร และคณะ, “กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549

²⁴ ทมเกตุ วงศา และคณะ, “กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน เพื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอ กันทรชัย จังหวัดมหาสารคาม”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2551

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานครจะเน้นในด้านการบริหารจัดการ ด้านบุคลากร ด้านกิจกรรม การติดตามประเมินผล และความต้องการสนับสนุนจากรัฐบาล²⁵

2.5 กรอบแนวคิดการศึกษา

ภาพที่ 2.1 แนวทางของการจัดการเมืองประวัติศาสตร์เวียงท่ากาน

²⁵มนัญญา นวลศรี, “แนวทางในการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานครให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552